В. І. Кондрашова-Діденко, канд. екон. наук, доц.
Л. В. Діденко, канд. філос. наук, доц.

ЕКОНОМІКО-КУЛЬТУРНИЙ СМИСЛ ГРОШЕЙ

Проаналізовано смисл грошей як суперечливої єдності економічного та культурного аспектів життєдіяльності людини.

The meaning of money as an economic-and-cultural phenomenon in a human life-and-activity is analyzed.

На сучасному етапі завершального циклу індустріальної цивілізації економіка великої частини країн світу досягла свого найвищого рівня розвитку – зрілості, пройшовши тривалий і непростий шлях від виникнення і до початку нової постекономічної епохи. Досліджування економіки передбачає її всебічне аналізування, тобто схоплювання її як цілісності (явища і/або процесу загалом та кожного її компонента зокрема). Одним з головних компонентів економіки є гроші. Останні зароджуються і з'являються практично разом з економікою як одним з типів виробництва. Їх економічне минуле і теперішнє відомі, але соціо-культурне й дотепер – невизначене. Написані вченими праці про гроші як економічне поняття, про їх роль і значущість у розвитку економіки, про кількісну теорію грошей, про швидкість їх обігу, про грошову реформу і т. ін., але дотепер немає нічого про гроші як культуро-соціальну і як культуро-економічну реальність. Так само невідоме і майбутнє грошей: чи будуть вони в постіндустріальній цивілізації? Якщо гроші будуть використовуватися і в постекономічній цивілізації, то чи зміниться їх зміст, роль і значущість для людини і суспільства, виробництва? Чи зміняться виконувані грошима функції? Які культурні цінності утримуватимуть гроші, використовувані в постіндустріальній цивілізації? Отож, існує суперечність між відомим і невідомим. Власне така суперечність й постає проблемою, що визначає і так само актуалізує тему наших розмірковувань.

Метою презентованого дискурсу є визначання змісту грошей у завершальному циклі індустріальної цивілізації через аналізування суперечливої єдності культурного та економічного. Означена мета конкретизується такими завданнями, як: виявляння природи грошей; визначення сутності грошей через єдність економічного та культурного аспектів; характеризування особливостей грошей; визначення функцій грошей; виявляння та характеризування культуро-соціальних функцій; визначення значущості грошей у життєдіяльності людини початку XXI сторіччя.

Використання терміна «гроші» і як поняття, і як явища сягають коренями давніх часів. Їх виникнення зумовлене культуро-історичними умовами, а дослідження пов'язані з іменами славетних мужів минулих епох. Вони були об'єктом розмірковувань давньогрецьких мислителів – Ксенофонта, Арістотеля та Платона; об'єктом досліджень економістів минулих епох – Адама Сміта та Давіда Рікардо (Велика Британія), Карла Маркса (Німеччина), Мільтона Фрідмена (США) і так само економістів початку XXI сторіччя – Алєксандра Бузгаліна, Станіслава Макарова, Владіміра Юровіцкого (Росія), Анатолія Гальчинського, Андрія Гриценка, Петра Єщенка, Володимира Ліпова, Анатолія Чухна (Україна); об'єктом досліджень соціальних філософів та економсоціологів – Мішеля Аґлієтти та Андре Орлеана (Франція), Ґеорґа Зіммеля (Німеччина), Найджела Додда (Велика Британія), Вівіани Зелізер (США) та інших. Деякі з названих дослідників у своїх

працях апелюють не тільки до економічного, але і соціального аспекту змісту грошей. На це вказують і назви їхніх праць – «Філософія грошей» (Ґ. Зіммель, 1900), «Соціологія грошей» (Н. Додд, 1994), «Соціальна значущість грошей» (В. Зелізер, 1994), «Гроші між насиллям та довірою» (М. Аґлієтта, А. Орлеан, 2006) тощо. Проте культурний і/або культуро-економічний зміст грошей залишається недослідженим і дотепер. Щоправда, час від часу з'являлись і продовжують з'являтися поодинокі праці, в яких автори формулюють питання щодо культуро-ціннісного аспекту змісту грошей – фундаментальні праці Ґеорґа Зіммеля, Вівіани Зелізер, Мішеля Аґлієтти та Андре Орлеана і т. ін. Але і донині більшість зазначених питань залишають без відповідей. Тому в презентованих розмірковуваннях зупинимося на аналізі змін культуро-соціо-економічної ролі і значущості грошей у життєдіяльності людини зокрема та країнового суспільства загалом. Розпочнімо з виявляння існуючих підходів до витлумачення природи і змісту грошей у різні часи: від греко-римоімперської Античності (арістотелевої епохи) до сучасності.

Чим зумовлене виникнення грошей? Що уможливило їх появу і функціонування протягом багатьох десятків сторіч? Який зміст грошей? Виникнення грошей об'єктивно зумовлене розвитком суспільного поділу праці та відокремленістю товаровиробників, яка є однією з важливих особливостей відносин власності. Суспільний поділ праці у єдності з відокремленістю – абсолютною чи відносною – виробників об'єктивно спричинює обмін продуктами (насамперед, необхідним для життєдіяльності людини-сім'ї, а в подальшому і суспільства країни загалом).

Що ж таке обмін? У різних концепціях і теоріях – економічних, соціальних і/або соціально-філософських – обмін постає формою взаємодії, що визначає сутність життя самої людини [1; 2]. В культуро-філософській теорії грошей Ґеорґа Зіммеля обмін є формою життя. Вчений витлумачує обмін як переміщення майна від однієї людини до іншої [2]. Обмін передбачає об'єктивну оцінку, розмірковування, взаємне визнання, вміння стримувати безпосереднє суб'єктивне бажання. Він поєднує міну майна зі справедливістю [2]. Ґеорґ Зіммель висновує: якщо велика культурна задача здійснюваного у формі обміну переміщення майна полягає в збільшенні для обидвох сторін обміну корисності цінностей, які видобувають з природи, то ціль сутності будь-якого обміну полягає в максимізуванні зазначеної корисності [2].

У соціально-філософському розумінні обмін витлумачують як процес придбання і втрат. Власне тому через обмін можна пояснювати життєдіяльність людини зокрема та країнового суспільства загалом. Економіка у системі життєдіяльності набуває особливої значущості. Адже економіка (і за Арістотелем, і за Ґеорґом Зіммелем) схоплює відносини між людьми щодо обміну благами [1; 2]. Це те, що поєднує арістотелеве та зіммелеве розуміння сутності економіки. Проте їхні розуміння мають і суттєві відмінності: якщо Арістотель розглядає економіку як відносини між представниками сімей-домогосподарств з приводу обміну матеріальними предметами першої необхідності [1; 3], то Зіммель – з приводу обміну не тільки матеріальними благами, але і цінностями як суб'єктивними позиціями людей. Карл Маркс стверджує, що обмін є однією з найперших, найпростіших та найчистіших форм цивілізації. Власне тому, завдяки обміну і виникає суспільство. Ґеорґ Зіммель заперечує справедливість даного положення, зауважуючи: обмін постає формою соціалізації, однак не призводить до соціалізації, оскільки сам є феноменом останньої. Ґеорґ Зіммель стверджує, що «обмін передбачає об'єктивне вимірювання суб'єктивних

ціннісних оцінок», але в розумінні не «часового передування», а одночасового існування і того, й іншого «в єдиному акті» [2, p. 51]. Арістотель твердить: економіка – це тип товарного виробництва, основою якого є обмін, базований на цінах [3]. Тоді у процесі розвитку обміну і так само економіки зароджуються, з'являються, розвиваються й удосконалюються гроші. Останні «народжуються» на тому етапі відносин обміну, на якому мінова вартість товару досягає своєї відносної зрілості у грошовій формі, що змінює всезагальну форму. Тому можна висновувати, що гроші: по-перше, з'явились у процесі обміну і є невід'ємною компонентою економіки як типу товарного виробництва; по-друге – пройшли довгий шлях свого становлення та удосконалення до сьогодення.

Мислителі і дослідники по-різному витлумачують зміст та визначають характер грошей. За Арістотелем, гроші використовують для порівняння усього того, що бере участь в обміні. Вони вимірюють і надмірність, і недостачу, або і прибуток, і втрати. Давньогрецький мислитель переконаний, що гроші/монета існують не за природою, а по встановленню і в нашій владі змінити їх або навіть вивести їх з вжитку [1, с. 211]. Економісти-теоретики витлумачували гроші як засіб обміну, а значить забезпечення людини і країнового суспільства необхідними благами – насамперед матеріальними. Наприклад, Адам Сміт, представник англійської класичної політекономії, характеризує гроші як технічний засіб мінового процесу, «велике знаряддя обміну і торгівлі» [4, с. 177]. За теорією Карла Маркса, гроші – це загальний еквівалент (загальна рівноцінність), роль якого на тому чи тому етапі розвитку людства виконували різні товари: худоба, мушлі, хутро, зерно, сіль, конкретна вагова кількість певного благородного металу – срібла і/або золота [5]. Таке визначення вказує на те, що грошима є товар, який стихійно виокремився в сукупності товарів і має властивість вимірювати вартість кожного з решти товарів. Тому справедливо стверджувати, що гроші, по-перше, є посередником в обміні одного товару (-ів) на інший (-і), а, по-друге – відображають відносини обміну між тими суб'єктами, котрі стоять за товарами, що обмінюються один на інший у певній кількісній пропорції.

З часом гроші перетворилися на «універсального посередника і чисту символізацію обміну, втілення абстрактної купівельної здатності та абсолютно деперсоніфіковану силу, яка сприяє перетворенню соціальних відносин в прораховувані інструментальні зв'язки» [6, с. 12], а всього світу, за словами Ґеорґа Зіммеля, – в «арифметичну задачу» [2, p. 129, 412, 444]. Соціальні мислителі XIX – початку XX сторіч стверджують, що дії грошей виходять за межі ринку як виключно економічного явища і процесу. З їхнього погляду, гроші постають інструментом не тільки і не стільки економічної, скільки соціо-культурної життєдіяльності людини і/або суспільства країни. Ґеорґ Зіммель у праці «Філософія грошей», узагальнив судження соціальних філософів і зауважив: «непоправна бездушність грошей відображена в нашій культурі, яка сама визначається грошима» [2, p. 346]. Міць грошей як кількісного інструмента/калькулятора виникає з їх повної байдужості до культурних цінностей і насамперед духовних цінностей. Гроші символізували те, що, наприклад, Ґеорґ Зіммель назвав головною тенденцією сучасного життя – зведенням якості до кількості, що «досягає своєї найвищої й абсолютно ідеальної репрезентації в грошах» [2, p. 211]. При цьому він стверджував, що тільки гроші «свободні від будь-яких якостей і визначаються виключно кількістю» [2, p. 279-280]. Саме вони уможливлюють перехід всіх якісних відмінностей між товарами в арифметичну прораховувану систему чисел [2, p. 444]. При цьому Ґеорґ Зіммель стверджував, що сама сутність грошей полягала в їх безсумнівній

рівнозначності, внутрішній однорідності, яка уможливлює обмін однієї одиниці на іншу [2, p. 427]. Тому у зіммелевій теорії гроші постають як нейтральний посередник безособистісного ринку, що «відображає господарські відносини між об'єктами» в «абстрактних кількісних величинах, не вступаючи в самі ці відносини» [2, p. 125]. Вони через свою безбарвність і байдужість позбавляють речі сутнісних характеристик, їх особливої цінності і непорівнюваності.

Такі зіммелеві розмірковування підтверджують справедливість положення Карла Маркса, що сила грошей зруйнувала реальну дійсність: перетасовуючи і підмінюючи всі природні і людські якості, гроші обмінюють будь-яку властивість і будь-який предмет на будь-яку іншу властивість або предмет, навіть якщо це суперечить обмінюваному. Йдеться про те, що гроші порівнюють не порівнюване, поєднують непоєднуване, зрівнюють незрівнюване.

Гроші у культуро-соціо-економічному розумінні Ґеорґа Зіммеля є відношенням взаємозамінюваності та обмінюваності товарів як економічних об'єктів. З погляду німецького дослідника, вони постають замінником будь-якої цінності, конкретним образом кожної речі і всіх речей загалом. Це уможливлює висновок: обмін зумовлює необхідність певної кількісної пропорції, а гроші її реалізують.

Конкретизацію змісту грошей уможливлюють їх функції. Протягом тривалого періоду існування грошей їх функції змінюються і кількісно, і якісно. Карл Маркс («Капітал») зміст грошей характеризує такими функціями, як: міра вартостей, засіб обігу, засіб утворення скарбів, засіб платежу і світові гроші [5, с. 104-156]; Ґеорґ Зіммель («Філософія грошей») – всезагальність, забезпечення цілереалізації, забезпечення особистої свободи людини і функція власності [2]; сучасні економісти-теоретики Анатолій Гальчинський та Петро Єщенко («Економічна теорія», 2007) – міра вартості, засіб обігу, засіб нагромадження і засіб платежу [7, с. 247-251]; Владімір Юровіцкій («Еволюція грошей: грошовий обіг в епоху змін») – регулятор виробництва, регулятор споживання, вимірник суспільної корисності людини, стимулятор науково-технічного прогресу, екологічна функція, державна функція, функція міжнародного перерозподілу багатства, кримінальна функція, військова функція, функція миротворення [8, с. 23-29] тощо. Якщо Карл Маркс і сучасні економісти досліджують зміст грошей через їх економічні функції, то Ґеорґ Зіммель – через культуро-соціальні функції, а Владімір Юровіцкій – через соціально-економічні функції і т. ін. Кожна з названих позицій є важливою і значущою, проте, виходячи з теми і мети наших розмірковувань, зупинимося тільки на характеризуванні вже названих чотирьох функцій грошей, запропонованих Ґеорґом Зіммелем у його культуро-філософській концепції, та корелюванні їх з сучасною життєдіяльністю людини та суспільства країни загалом.

Функція всезагальності. За цією функцією гроші є формою всезагальності: одинична річ покликана бути всезагальним втіленням і пов'язувати інші одиничні речі. Гроші завдяки означеній функції створюють у суспільстві особливий порядок, якому характерні чіткість, порівнюваність, вимірюваність, всезагальність тощо. Всі об'єкти економічної життєдіяльності входять у попередньо встановлений порядок. Таким чином утворюється єдиний економічний світ. Останній гармоніюється, перетворюється на дещо раціоналізованіше та структурованіше/зрозуміліше для окремої людини завдяки обміну та грошам. За твердженням Ґеорґа Зіммеля, гроші є матеріалізованим втіленням раціоналізації практичного життя. На різних етапах розвитку людства означену функцію – всезагальності – виконують різні види грошей: спочатку – товарні гроші (худоба, хутро,

сіль, метали, спеції, тютюн тощо); пізніше – повноцінні гроші (срібні і/або золоті монети); а ще пізніше – символічні гроші (паперові). Символічні гроші самі не мають цінності, а постають мірилом цінності інших речей, що набувають на ринку товарної форми. Завдяки даній функції, на думку Ґеорґа Зіммеля, виникає і посилюється соціальність грошей: гроші постають соціальним інститутом. Останній тісно взаємодіє з іншими організаціями та інститутами. Йдеться насамперед про таку організацію як держава, оскільки вона перетворює символічні гроші на засіб обміну в конкретному країновому суспільстві та регулює їх розвиток. Гроші як соціальний інститут уможливлюють взаємодію з інститутом культури – загальнолюдською та культурою виробництва (господарською, економічною), оскільки гроші є матеріалізованим конструктом людського розуму та інтелекту. Отже, розвиток та удосконалення грошей є важливою компонентою глибокої культурної зміни як чинника перетворення в економіці та суспільстві загалом.

Функція забезпечення цілереалізації. За Ґеорґом Зіммелем, гроші в розвинутому країновому суспільстві – це загальна форма засобів досягання цілі. Вони забезпечують зв'язок між ціллю та прямими засобами її реалізації, адже за гроші можна придбати необхідний конкретний засіб реалізації цілі. При цьому німецький дослідник наголошує: гроші мають здатність створювати багатство для людини, яке порівняно з давньогрецькою культурою в зіммелеву та сучасну епохи постає як достоїнство людини, оскільки багатство «відкриває» доступ до державних посад, отримання освіти у престижних вишах, реалізування соціально-культурних цілей тощо. Якщо в давньогрецькій та інших культурах гроші використовували переважно для забезпечення сім'ї життєво важливими продуктами, то в епоху життєдіяльності німецького філософа і соціолога та сучасну епоху людина перетворює гроші на самоціль, а своє життя – на суцільне їх накопичування-заробляння. Гроші набувають абсолютної цінності, оскільки сприймаються як багатство та уможливлюють набування псевдосвободи.

Розвинута економіка, з одного боку, і розвинута економічна культура загалом та культура грошей зокрема, з іншого боку, зумовлюють зміну культури і психології більшості людей: люди прагнуть накопичити якнайбільше грошей, а також постійно придбавати матеріальні блага, оскільки це символізує багатство і так само владу в суспільстві. Тому витрати грошей, зменшення матеріальних цінностей за сучасних умов глобалізування сприймають як втрату влади (частково або повністю). Показовим прикладом є втрата деякими людьми багатства у формі насамперед грошей, що спричинено світовою кризою, яка охопила всі сфери життєдіяльності суспільства. Збіднілі від кризи переживають вказані втрати по-різному: одні впадають у глибоку депресію, інші навіть ідуть із життя, а треті – концентрують усі зусилля на віднайдення варіантів виходу із кризи з мінімальними втратами.

Грошова культура «встановлює» особливі критерії поділу людей у суспільстві на бідних (і нуждених) та багатих (і надбагатих). Грошову культуру деякі дослідники іноді витлумачують як сукупність умов, що уможливлюють демонстрацію свого багатства у формі одягу (дорогих дизайнерських суконь чи костюмів), взуття, прикрас, нерухомості, автомобілів тощо, і так само соціального статусу або належності до певної суспільної групи (квінтиля чи дециля). Якщо дана форма людини поєднана з її змістом, то, можливо, це і є елементом грошової культури. Якщо форма невідповідна змісту, то це – антикультура. В іншому випадку, йдеться про людину, котра вважає, що гроші є пропуском всюди і завжди.

Можливо, сьогодні це і так, але завтра і в майбутньому – ні. Чому? Хоча би тому, що сьогодні, наприклад, в нашій країні матеріальні статки та кількість грошей є головними чинниками, за якими визначають приналежність до переліку представників еліти та влади всіх рівнів. А завтра головним критерієм зазначеного постане інтелект, здатність неординарно мислити, вміння приймати нестандартні рішення в критичних ситуаціях на різних рівнях країнового суспільства і т. ін. Звичайно, в найближчому майбутньому потреба у грошах не зникне, але їх (гроші) сприйматимуть по-філософському – як медіатора у досяганні необхідних цілей: для розвивання свого інтелекту, забезпечування гідного життя, сприяння професійній діяльності тощо. І найголовніше: не сприяння своєму уярмленню, тобто перетворенню на інтелектуального кріпака/раба. Саме в цьому, як на нас, і полягає цінність грошей як таких (і смисл грошової культури). Отже, людину мають цінувати не за кількість грошей і не за наявні матеріальні статки (дорогий автомобіль чи годинник), а за її розум та інтелект, здатності і компетенції, за її достоїнство, гідність і честь.

Функція забезпечення особистої свободи людини. За Ґеорґом Зіммелем, свобода, в соціальному смислі цього слова, так само як і не-свобода, є проявом відносин між людьми [2, p. 430-435]. Розвиток свободи здійснюється шляхом переходу від стійких і незмінних відносин людей до нестійкості і можливості зміни самої особистості [2, p. 430-456]. Ґеорґ Зіммель зауважує: «якщо свобода полягає загалом в незалежності від волі інших, то вона починається з незалежності від волі певних інших людей. Щоб виразити це відношення з логічною точністю, ми мали би сказати: незалежність – це щось інше, ніж проста відсутність залежності» [2, p. 437].

Спочатку економічні відносини передбачали повну залежність суб'єктів цих відносин – раб залежний від рабовласника, кріпак – від феодала тощо. Проте згодом особистісні відносини змінилися безособистісними грошовими відносинами. За доби капіталізму суб'єкти виробничого процесу – власник засобів виробництва і власник робочої сили – за межами підприємства не пов'язані між собою. В грошовому господарстві через поглиблення суспільного поділу праці суб'єкти діяльності тісно пов'язані між собою, проте їх відносини є функціональними, тобто здійснюваними в межах виробляння певного продукту. Виникає запитання: що ж пов'язує суб'єктів виробництва між собою? За Ґеорґом Зіммелем, грошовий інтерес є саме тим єдиним чинником, який їх поєднує. На нашу думку, такий інтерес не має майбутнього. Сьогодні людина має бути свободною як внутрішньо, так і зовнішньо. Вона має бути розкріпаченою не тільки і не стільки зовнішньо, скільки внутрішньо. Людина, котра не має внутрішньої свободи, ніколи не зможе бути творцем, креатором. Її думка не матиме злету. А звідси – людина має бути особистістю. Ґеорґ Зіммель, зауважує, що особистість утворюють людські риси та особливості – краса, фізична та інтелектуальна сила, професійна діяльність тощо, які перетинаються так би мовити в одному пункті і поєднуються між собою. Особистість в свою чергу діє на кожну рису та особливість і надає їй (їм) індивідуального характеру [2, p. 430-447]. Свобода, з погляду Ґеорґа Зіммеля, тісно пов'язана зі свободою: єдність фізичних елементів, точне обмеження і незмінність істоти, що ми називаємо особистістю, означає незалежність і завершеність, які протистоять всьому зовнішньому світу, і розвиваються за своїми власними законами, тобто те, що ми називаємо свободою [2, p. 439-443]. Проте свобода людини завжди відносна: її визначають суспільні умовності, яким кожен має коритися задля уникання хаосу.

Функція власності. Об'єкти власності (маєток, завод, фабрика тощо) мають використовуватися відповідно до їх призначення, що уможливлює та забезпечує або їх власник, або найманий працівник – менеджер. Володіння об'єктом власності визначає суб'єкта власності. При цьому, за твердженням Ґеорґа Зіммеля, існування об'єкта власності визначене його «зв'язком» із суб'єктом. Останній і визначає подальшу долю об'єктів власності через відносини розпоряджання та використання. В даному разі важливим є те, що гроші відділяють буття від володіння. Адже, щоб мати гроші, непотрібні особливі характеристики суб'єкта власності. Гроші віддаляють людину від результату економічної діяльності, оскільки найманий працівник отримує не продукт праці в натуральній формі, а заробітну плату, яка є тільки частиною грошової форми створеного продукту, і яка не завжди відповідає якості виконуваних повноважень, делегованих посаді тощо. Сама економічна діяльність позбавлена індивідуальності: працівники виробляють продукти не для конкретного споживача, а для продажу будь-якому суб'єкту ринку.

Сьогодні у сфері власності актуалізуються проблеми визначання власника людського/штучного інтелекту та створеного ним (-и) продукту.

За твердженням Ґеорґа Зіммеля, гроші допомагають людині позбутися, по-перше, залежності від речей, адже людина може все купити і все продати; по-друге, залежності від особистостей, адже вона може змінювати роботодавця, постачальника, дружину/чоловіка, друга/подругу та ін.; по-третє, залежності від власності, оскільки гроші, які має людина, не обмежують її буття і т. ін. Гроші – це засіб як свободи, так і рівності: всі люди рівні у використанні грошей. Останні пропонують людині можливості, якими не кожен користається. Однак, разом з цим сама людина обирає варіанти, окремі з яких уможливлять її перетворювання на об'єкт купівлі-продажу.

Ґеорґ Зіммель, провів фундаментальне дослідження сутності грошей, після чого дійшов висновку: економіка/грошова господарство визначає спосіб життя людини зокрема і людства загалом. Гроші раціоналізують життєдіяльність людини, проте інтелект превалює над емоціями, змінює культуру – загальну та економічну, фінансову та грошову. Сама людина теж видозмінюється – її свідомість спрощується та набуває рис маскультури; сама людина мутує.

Розроблену Ґеорґом Зіммелем концепцію грошей обрано для аналізу невипадково. Саме вона є показовою для розуміння сутності перетворень, які відбуваються в сучасному суспільстві, тобто при переході від індустріального до постіндустріального та інтелектономічного. Проте його концепція визначає найзагальнішу систему координат буття суспільства, зорієнтованого на грошові соціо-культурні еквіваленти. Водночас у ній відсутні уявлення про долю грошей у прогнозованому майбутньому. Хоча, за структурою роботи читач-дослідник сам робить висновки щодо перспектив та долі феномена з назвою «гроші».

Отже, виявлену суперечність між відомим і невідомим стосовно сутності грошей у їхньому культуро-економічному вимірі автори конституюють як практичну і теоретичну проблему водночас. Без теоретичного осмислення сутності грошей у минулому, теперішньому та майбутньому й особливо у їх зв'язку з процесуальністю культури та економіки неможливо розв'язати низку практичних завдань сучасності – насамперед фінансової кризи, що набуває ознак глобального характеру.

Від розв'язання окресленої теоретичної проблеми і практичної реалізації визначених завдань залежить не тільки життєдіяльність окремого суспільства у сучасному світі, але й сутність самого світу, що стоїть на порозі інтелектуальної революції у конструюванні культурного простору майбутнього життя людства.

Успішність осмислення сутності грошей при переході від економічних до інтелектономічних орієнтирів залежить від інтегрування зусиль філософів, культурологів, економістів (особливо економтеоретиків), економсоціологів, політологів, юристів та інших дослідників задля виробляння нової стратегії і світоглядних принципів глобального суспільства, яке інтелектономізується.

Література:

1. Арістотель. Нікомахова етика. – К., 2002.
2. Simmel G. The Philosophy of Money. – London, 1990.
3. Polanyi K., Arensberg C. and H. Pearson. Trade and Market in the Early Empires. Economies in History and Theory. – Glencoe, 1957, Ch. 5.
4. Сміт А. Добробут націй. – К., 2001.
5. Маркс К. Капитал. Т. 1. – М., 1973.
6. Зелизер В. Социальное значение денег: деньги на булавки, чеки, пособия по бедности и другие денежные единицы. – М., 2004.
7. Гальчинський А. С., Єщенко П. С. Економічна теорія. – К., 2007.
8. Юровицкий В. Эволюция денег: денежное обращение в эпоху изменений. – М., 2004.